

ISTEN EGYHÁZÁNAK GYŰLEKEZETEI

CHURCH OF GOD

A SZMIRNAIAK LEVELE

Szent Polikárp (vagy Polükarposz) János apostol és evangélista tanítványa volt, és egyike az ún. apostoli atyáknak. A 2. század első felének legjelentősebb kisázsiai keresztény vezetője és Szmirna (a mai Izmir Törökországban) püspöke volt. Polikárp számos levelet írt a keresztény gyülekezeteknek, de csak a filippibeliekhez írt levél maradt fent. Polikárp Szmirnában halt mártírhalált Kr. u. 167 körül, 86 éves korában. Vértanúságának története nagyon érdekes, ugyanakkor vigasztaló is a keresztények számára, mivel megmutatja Isten hatalmát és gyermekei — a keresztények — iránti különleges gondoskodását azok legnehezebb óráiban.

Polikárp hősi haláláról a szmirnai keresztény gyülekezet a következőképpen számolt be még ugyanabban az évben írt levélben:

A SZMIRNAI EGYHÁZ KÖRLEVELE SZENT POLIKÁRP VÉRTANÚHALÁLÁRÓL

Isten Egyháza, mely Szmirnában tartózkodik, Isten Filumeliumban tartózkodó Egyházának, valamint a Szent és Egyetemes Egyház összes gyülekezeteinek mindenhol: bőséges kegyelem, béke és szeretet néktek Istentől, a mi Atyántól és az Úr Jézus Krisztustól.

I. FEJEZET: A LEVÉL TÁRGYA

Testvéreink, a vértanúkról, főleg az áldott Polikárpról írunk nektek, aki mártírhalálával, mintegy pecsét által, véget vetett az üldözéseknek. Ugyanis majdnem minden esemény azért történt, hogy az Úr fentről az Evangéliumhoz illő vértanúságot mutasson be nekünk. Mert Polikárp az Úrhoz hasonlóan várta, hogy a mennybe vitessen, hogy mi is követökké válhassunk, és ne csupán saját magunkra gondoljunk, hanem tekintettel legyünk a szomszédainkra is. Mert az igaz és jól megalapozott szeretetben az is benne foglaltatik, hogy saját magunkén kívül összes felebarátunk megmentését is óhajtjuk.

II. FEJEZET: A MÁRTÍROK CSODÁLATOS ÁLLHATATOSSÁGA

Az összes vértanúhalál áldott és nemes volt, és Isten akaratának megfelelően történt. Mert nekünk, kik másoknál erősebbek vagyunk a hitben, illik, hogy Istennek tulajdonítsuk az összes dolog feletti hatalmat. Ki nem csodálja a vértanúk lelki nemességét, béketűrését és az Úr iránti szeretetét, akik türelmesen kitartottak még akkor is, amikor a korbácsok annyira összeszaggatták őket, hogy testük egészen a legbensőbb erekig nyitva volt, és még a jelenlevők is sajnálták és siratták őket? Ők viszont olyan lelki magasságokba jutottak, hogy még csak nem is sóhajtottak vagy nyögtek, tanúságul nekünk, hogy Krisztus szent vértanúi kinszenvedésük idején kivetköztek a testből, vagy inkább az Úr velük volt és segítette őket. Krisztus kegyelmére tekintve, megvetették ennek a világnak minden gyötrelmét, és egy órányi szenvedéssel megszabadították magukat az örök

büntetéstől. Ezért érezték hidegnek a szívtelen hóhérok tüzét. Szemük előtt volt az örök és olthatatlan tűznek elkerülése, és lelki szemekkel már azokat a javakat szemlélték, melyek az állhatatosakra váraoznának, "a miket szem nem látott, fül nem hallott és embernek szíve meg se gondolt", de nekik az Úr megmutatott, mert már nem emberek, hanem angyalok voltak. Rettenetes kínokat szenvedtek azok is, kiket a vadállatok elé dobtak, szegekkel teli ágyakra feszítettek ki, vagy más kínzásoknak vetettek alá azért, hogy a zsarnok hosszan tartó kínok segítségével Krisztus megtagadására bírja őket — márha az lehetséges lett volna.

III. FEJEZET: GERMANICUS ÁLLHATATOSSÁGA; POLIKÁRP HALÁLÁT KÖVETELIK

Az ördög sok dolgot talált ki ellenük, de Istennek hála, nem diadalmaskodhatott mindegyikükön. Ugyanis a nemes Germanicus saját türelmével oszlatta el a többiek féltékenységét, hősiesen harcolva a vadállatokkal. Amikor a helytartó azzal próbálta őt meggyőzni, hogy legyen tekintettel idős korára, Germanicus magához hívta és provokálta a vadállatot, mert minél előbb meg akart szabadulni ebből a gonosz és istentelen világból. Erre az egész sokaság, csodálva a jámbor és istenfélő keresztények lelkierejét, így kiáltott fel: "El az istentelenekkel, keressék meg Polikárpot!"

IV. FEJEZET: QUINTUS, A HITTAGADÓ

A frígiai Quintus viszont megrettent a vadállatok láttán. Ez az ember volt az, aki önként feladásra kényszerítette saját magát és másokat. A helytartónak sikerült végül rábeszélnie őt az esküvésre és áldozat bemutatására. Ennek okáért testvéreim, mi nem helyeseljük azokat, akik önként jelentkeznek a szenvedésre, mivel az evangéliumok sem tanítják azt.

V. FEJEZET: POLIKÁRP TÁVOZÁSA ÉS LÁTOMÁSA

Amikor a kiváló Polikárp meghallotta, hogy utána leskelődnek, egyáltalán nem rettent meg, sőt a városban akart maradni. Engedve azonban sokak akaratának, eltávozott egy, a várostól nem messze fekvő vidéki házba. Ott tartózkodott egy pár barátjával és egyebet sem tett, mint éjjel-nappal imádkozott az emberekért s a világon elszórt egyházakért, miként szokása volt. Midőn egyszer így imádkozott elfogatása előtt három nappal, látomása volt: a feje alatti párnát égni látta. A jelenlevőkhöz fordulva, így jövendölt: "Elevenen kell megégnem."

VI. FEJEZET: POLIKÁRPOT SZOLGÁJA ÁRULJA EL

Midőn már nyomában voltak keresői, Polikárp más tartózkodási helyre távozott, ahova rögtön utána jöttek üldözői. Őt nem találták meg, hanem két ottlevő ifjút fogtak el, akik közül az egyik kínzás közben elárulta őt. Mivel saját házanépe árulta el Polikárpot, lehetetlen volt tovább rejtőzködni. Heródes kormányzó azon igyekezett, hogy a cirkuszba hozassa őt. Mindez azért történt, hogy betölthesse kiszabott osztályrészét, Krisztus részévé válhasson, áruói pedig Júdás büntetését szenvedhessék el.

VII. FEJEZET: POLIKÁRPOT MEGTALÁLJÁK ÜLDÖZŐI

Előkészületük napján, vacsora táján, Polikárp üldözői lovasokkal és az ifjúval elindultak, a szokásos módon felfegyverkezve, mintha egy rabló ellen mennének. Este érkeztek meg a kicsiny házhoz. Polikárp az emeleti szobában feküdt. Elszökhett volna egy másik helyre, de visszautasította azzal, hogy "Legyen meg Isten akarata". Mikor Polikárp meghallotta, hogy megérkeztek az üldözői, lement hozzájuk és beszélt velük. A jelenlevők elcsodálkoztak idős korán és rettenthetetlenségén. Így szóltak: "Azért volt ez a sok erőfeszítés, hogy egy ilyen tiszteletreméltó embert fogjunk el?" Polikárp mindjárt ételt és italt kerített nekik, amennyit csak

kívántak, magának pedig egy órai időt kért, hogy zavartalanul imádkozhassék. Midőn azt neki megengedték, állva imádkozott, és annyira betelt Isten kegyelmével, hogy két teljes óráig nem is tudta abbahagyni, azok megdöbbenésére, akik hallgatták, úgyszólván elkezdtek megbánni, hogy egy ilyen jámbor és tiszteletreméltó öreg ember ellen jöttek ki.

VIII. FEJEZET: POLIKÁRPOT A VÁROSBA VISZIK

Imádságában mindenkit megemléltett, akivel valaha is dolga volt, kicsit és nagyot, előkelőt és alacsony származásút, valamint a világon levő Egyetemes Egyházat. Imádsága végeztével eljött távozásának ideje: számárra ültették és a városba vitték. Mindez nagyszombaton történt. Heródes, aki apjával, Nicetessel együtt egy kocsiban utazott, találkozott vele és felvette őt a kocsijába. Maguk mellé ültették és megpróbálták őt meggyőzni azzal, hogy: "Hát mi rossz van abban, mondani: Uram, császárom, és áldozni meg részt venni a többi ilyenkor szokásos ceremóniában, és így megmenekülni?" Ő pedig eleinte semmit sem felelt nekik, de midőn egyre sürgették, mondá: "Nem teszem meg, amit javasoltok". Mivel nem sikerült rábeszélniük őt, durva szavakkal illették, és olyan erővel dobták ki a kocsiból, hogy esés közben kifecamította a lábát. De ő nem zavartatta magát, és mintha semmit sem szenvedett volna, sietve ment tovább. A cirkuszba vezették, ahol olyan nagy volt a zaj, hogy semmit sem lehetett hallani.

IX. FEJEZET: POLIKÁRP VISSZAUTASÍTTJA, HOGY JÉZUST SZIDALMAZZA

Amint Polikárp a cirkusz porondjára lépett, e szózat hangzott a mennyből: "Polikárp, légy erős és viseld magad hősiiesen!" Senki sem látta, hogy ki szól, de jelenlevő testvéreink mind hallották a hangot. Midőn Polikárpot elővezették és a tömeg meglátta őt, nagy zűrzavar keletkezett. Mikor közelebb jött, a prokonzul megkérdezte tőle, hogy vajon ő-e Polikárp? Mikor igenlő feleletet kapott, megpróbálta őt rávenni Krisztus megtagadására, mondván: "Légy tekintettel idős korodra", és hasonló dolgokat, ami náluk szokásban volt, mint például: "Esküdj meg a császár jólétére, térj meg és mondd: félre az istentelenekkel!" Polikárp erre szigorú arccal körülnézett a cirkuszban levő gonosz pogányok gyülekezetén, kiterjesztette kezeit feléjük, sóhajtva tekintett föl az égre és azt mondá: "Félre az istentelenekkel!" Akkor a prokonzul sürgetve mondá: "Esküdj meg és szabadon bocsátlak: káromold Krisztust!" Erre Polikárp: "Nyolcvanhat éve szolgálom Neki, és még soha nem bántott engem, hogyan szidalmazhatnám tehát Királyomat és Megváltómat?"

X. FEJEZET: POLIKÁRP KERESZTÉNYNEK VALLJA MAGÁT

A prokonzul újra sürgette: "Esküdj a császár szerencséjére!" Ő pedig azt felelte: "Mivel hiábavalóan sürgetsz, hogy én, mint mondod, a császár szerencséjére felesküdjem, és úgy teszel, mintha nem tudnád, hogy ki és mi vagyok, úgy halld, amint bátran kijelentem, hogy keresztény vagyok. Ha pedig meg akarod tanulni a kereszténység lényegét, jelölj ki nekem arra egy napot, és hallani fogod". Erre a prokonzul: "Győzd meg a népet", Polikárp pedig: "Neked kész voltam vallomást tenni a hitemről, mivel nekünk azt tanítják, hogy az Istentől rendelt hatalmakat és hatóságokat tisztelnünk kell, amennyiben azt lelkiismeretünk sérelme nélkül tehetjük. Ezeket az embereket azonban nem tartom érdemesnek arra, hogy a hitemről beszéljek nekik."

XI. FEJEZET: POLIKÁRPRA NEM HATNAK A FENYEGETÉSEK

"Vadállatok vannak kéznél és azok elé vettetlek, ha nem okulsz" — mondta a prokonzul. "Hadd jöjjenek! Nekünk nem szokás eltérni a jótól, hogy a gonoszt válasszuk, és nekem jobb a gonoszból a tisztességesre térnem" — válaszolta Polikárp. Mire a prokonzul: "Mivel megveted a vadállatokat, tűzzel emésztetlek meg, ha meg nem térsz". "Tűzzel rémítgetsz, mely egy óráig ég és azután csakhamar kialszik, mert nem tudsz az eljövendő ítélet és az örök büntetés tüzéről, mely a

gonoszok számára van fenntartva. De miért habozol? Állj elő azzal, ami tetszik!" — felelte Polikárp.

XII. FEJEZET: POLIKÁRPOT MEG AKARJÁK ÉGETNI

Amíg ezeket és hasonló dolgokat mondta, bizalommal és örömmel telt el, s Isten kegyelme ömlött el az arcán, úgyhogy nemcsak nem zavarták meg a neki mondottak, hanem inkább a prokonzul képedt el, aki végül kiküldte a kikiáltóját a porond közepére és háromszor kiáltatta ki a következőket: "Polikárp megvallotta, hogy keresztény". Erre a Szmirnában lakó pogányok és zsidók sokasága féktelen haraggal és nagy hangon ordítózni kezdett: "Ez Ázsia tanítója, a keresztények atyja, isteneink lerombolója, ki sokakat rávesz, hogy se ne áldozzanak az isteneknek, se ne imádják őket". Így kiáltoztak és kérték, hogy Fülöp bocsásson egy oroszánt Polikárpra, de azt a választ kapták, hogy az törvénytelen, mivel a vadállatok műsorszáma már befejeződött. Erre azt kiáltották egyhangúlag, hogy Polikárpot égessék meg elevenen. Így kellett beteljesednie a neki kinyilatkoztatott látomásnak, amikor is imádkozása közben látta párnáját égni, és annak okán azt jósolta a jelenlevő hívőknek: "Elevenen kell megégnem".

XIII. FEJEZET: FELÁLLÍTIJÁK A MÁGLYÁT

Ezt pedig gyorsabban megvalósították, mint elbeszélhetnénk. Az egész nép a műhelyekből és a fürdőkől fadarabokat és rőzsét hordott össze, a zsidók pedig — szokásuk szerint — buzgón segítettek nekik. A máglya elkészült, Polikárp pedig levetette ruháit és övét. Azon volt, hogy cipőit is levesse, amihez pedig nem volt szokva, mivel minden hívő legelsőnek akarta megérinteni a bőrét, mert szent élete miatt még vértanúsága előtt is minden jóval fel lett ékesítve. Rögtön körülvették őt azokkal az anyagokkal, amelyeket a máglyának készítettek elő. Midőn azonban le is akarták szegezni, azt mondta: "Hagyjatok így. Aki erőt ad nekem a tűz elviseléséhez, azt is meg fogja adni, hogy mozdulatlan maradjak a máglyán szegeitek nélkül is"

XIV. FEJEZET: POLIKÁRP IMÁDSÁGA

Nem szegezték őt le tehát, hanem egyszerűen megkötözték, kezeit pedig ő maga tartotta hátra. Így megkötözve, mint egy nyájból kiválasztott kiváló áldozati kos, készen állt arra, hogy Isten számára elfogadható égőáldozat legyen. Felnézett az égre és így szólt: "Mindenható Úristen, a te szeretett és áldott fiadnak, Jézus Krisztusnak Atyja, aki által ismeretredre jutottunk, az angyalok és hatalmasságok Istene, minden teremtménynek és az igazak egész sokaságának Istene, akik színed előtt élnek: Köszönöm Neked, hogy eme napra és ezen órára méltónak találtál, hogy részem legyen vértanúid számában, Krisztusod kelyhében, a lélek és a test örök életre feltámadásában a Szentlélek általi romolhatatlanságban. Fogadtassak el köztük ma Előtted kövér és kedves áldozatul, ahogyan Te, örökké igaz Isten előre elrendelted, előzőleg nekem megjelentetted, most pedig betöltötted. Mindenért Téged magasztallak, Téged áldalak, Téged dicsőítlek a Te kedves Fiaddal, az örökkévaló és mennyei Jézus Krisztussal, kivel Neked és a Szentléleknek legyen dicsőség most és mindörökké. Ámen".

XV. FEJEZET: POLIKÁRPNAK NEM ÁRT A TŰZ

Miután az áment kimondta és imádságát elvégezte, meggyújtották alatta a tüzet az azzal megbízott emberek. S midőn erősen lobogott a láng, nagy csodát láttunk, kiknek látnunk azt megengedett, és megtartattunk, hogy elbeszélhessük másoknak is az akkor történeteket. A tűz boltozat formáját vette fel, mint a szélről földagadt hajóvitorla, és körülfogta a vértanú testét. Ő középen pedig nem égő húshoz, hanem sült kenyérhez hasonlított, vagy a kemencében izzó aranyhoz és ezüsthöz.

Azonkívül olyan jó illatot éreztünk a máglya felől, mintha tömjén vagy más drága fűszer illatozott volna.

XVI. FEJEZET: POLIKÁRPOT ÁTDÖFIK EGY TÖRREL

Végül, mikor látták a gonoszok, hogy testét a tűz fel nem emésztheti, odaszólították a hóhért, hogy döfje át egy törrel. Miután az megtette ezt, egy galamb szállt ki Polikárból, és olyan sok vér ömlött ki belőle, hogy kioltotta a tüzet. Az emberek azon a nagy különbségen kezdtek csodálkozni, ami a hitetlenek és a választottak között van, akiknek egyike volt a nagyszerű Polikárp, a mi időnk egyik apostoli és prófétai tanára és a Szmirnában levő Egyetemes Egyház püspöke. Minden szó, amit mondott, vagy beteljesült már, vagy be fog teljesülni.

XVII. FEJEZET: A KERESZTÉNYEK NEM KAPJÁK MEG POLIKÁRP TESTÉT

Mikor az igazak népének ellensége, az irigy, gúnyos és gonosz sátán felfogta Polikárp vértanúságának hatásosságát és életének feddhetetlenségét kezdettől fogva, valamint azt, hogy a halhatatlanság koszorújával lett megkoronázva és elnyerte jutalmát, mindent megtett, hogy belőle a legkisebb emléket se vehessük magunkhoz — bár sokan szerették volna — és ne jussunk hozzá szent testéhez. Ezért azt sugalmazta Nicetesnek, Heródes apjának és Alce testvérének, hogy kérje meg a kormányzót, ne adja oda Polikárp testét eltemetni, hogy úgymond "nehogy elfelejtsék a Keresztrefeszítettet és ezt kezdjék imádni". Nicetes ezt a zsidók javaslatára és sürgető rábeszélésére mondta, akik lestek minket, amint ki akartuk venni Polikárpot a tűzből, nem tudván azt, hogy nem lehetséges nekünk az egész világ megváltottjaiért szenvedő — a feddhetetlen a bűnösökért — Krisztust elfelejtenünk, sem másnak hódolnunk. Őt, Isten Fiát, valóban odaadóan szeretjük, a vértanúkat azonban, mint az Úr tanítványait és követőit, a királyukhoz és mesterükhöz való rendkívüli ragaszkodásuk miatt méltán szeretjük és társaik szeretnének lenni!

XVIII. FEJEZET: POLIKÁRP TESTÉT ELÉGETIK

Látva a zsidók által szított viszályt, a százados a holttestet a tűz közepére tetette és elégette. Mi azután összeszedtük a legnemesebb gyöngyöknél becsesebb és az aranynál tisztább csontokat, és eltakarítottuk egy illő helyre. Ezen a helyen, mihelyst megtehetjük és az Úr is megengedi azt, összegyűlünk majd és megünnepeljük vértanúságának évfordulóját vigadva és örvendve, azoknak emlékére, akik befejezték már a pályafutásukat, és azoknak a felkészítésére, akik majd a lábnyomukba fognak lépni.

XIX. FEJEZET: POLIKÁRP VÉRTANÚ DICSÉRETE

Ez tehát az áldott Polikárp vértanúságának története, aki a tizenkettedik mártír volt Szmirnában, számításba véve a filadelfiaiakat is, de az emberek emlékezetében külön helyet foglal el, annyira, hogy maguk a pogányok beszélnek róla mindenfelé. Nemcsak kitűnő tanár volt, de kimagasló mártír is, akinek vértanúságát mindenki szeretné utánozni, mivel összhangban van Krisztus Evangéliumával: türelmével győzte le az igazságtalan kormányzót és nyerte el a halhatatlanság koronáját, most pedig a mennyben az apostolokkal és minden igazzal együtt örvendve dicsőíti Istent, az Atyát, és áldja a mi Urunkat, Jézus Krisztust, lelkeink Megváltóját, testeink Kormányzóját, az egész világon levő egyetemes egyház Pásztorát.

XX. FEJEZET: EZT A LEVELET TOVÁBB KELL ADNI A HITTESTVÉREKNEK

Ezt a rövid beszámolót azért küldtük nektek Marcus testvérünkkel, mert ismertetőt kértetek tőlünk arról, hogy mi is történt valójában. Ha elolvastátok ezt a levelet, küldjétek el a messzebb levő

hitestvérekhez is, hogy ők is dicsőíthessék az Urat, aki ily módon választja ki saját szolgálót. Dicsőség, tisztelet, hatalom és méltóság mindörökké Annak, aki minket kegyelme és jósága által az örökkévaló királyságába vezet egyszülött fia, Jézus Krisztus által. Ámen. Üdvözljétek a szenteket. A velünk levők üdvözölnek titeket a levél írójával, Evarestussal, és egész háznépével együtt.

XXI. FEJEZET: A VÉRTANÚSÁG IDŐPONTJA

Az áldott Polikárp Xanthicus hónapjának második napján, május első napja előtti hetedik napon, nagyszombaton, a nyolcadik órában szenvedett vértanúhalált. Heródes fogatta őt el, Fülöp volt a pogány főpap, Stadius Qadratus pedig a prokonzul, de Jézus Krisztus a Király mindörökké, akinek dicsőség, tisztelet, méltóság és örökkévaló királyság nemzedékről nemzedékre. Ámen.

XXII. FEJEZET: ÜDVÖZLET

Testvéreink, sok boldogságot kívánunk nektek, míg Jézus Krisztus evangéliumának megfelelően éltek. Dicsőség Neki, az Atyaistennek és a Szentléleknek a szent választottak megváltásáért, akiknek a példáját követve szenvedett az áldott Polikárp, akihez hasonlóan kerülünk mi is Jézus Krisztus királyságába.

Ezeket a dolgokat Caius másolta le Irenaeus példányáról, aki Polikárp tanítványa volt és akit Caius jól ismert. Én, Socrates, másoltam le Korinthusban Caius másolatáról. Kegyelem mindnyájatoknak.

Én pedig, Pionius, a korábban megírt másolatról írtam le, amelyet figyelmesen tanulmányoztam, és amelyet az áldott Polikárp megjelentetett nekem egy látomásban, amint azt bemutatom a következőkben. Összegyűjtöttem ezeket a dolgokat, amelyek az idő múlásával majdnem feledésbe merültek, hogy az Úr Jézus Krisztus választottaival együtt engem is mennyei királyságába vegyen, Akinek dicsőség mindörökké az Atyával és a Szentlélekkel együtt. Ámen.

IRENAEUS - Gyermekkori emlékek: neveltetése Polikárp felvigyázó mellett, Szmürnában

V. 20,5. Jobban emlékszem ugyanis az akkori eseményekre, mint a most történetekre 6. (hiszen a gyermekkorunkban szerzett ismeretek együtt nőnek a lélekkel és egyesülnek vele), úgyhogy még a helyet is meg tudom mondani, ahol a boldog Polükarposz ülve beszélt, hogyan lépett be és ment ki, milyen volt az életmódja, a testalkata, mint beszélt a tömeg előtt, és hogyan számolt be a Jánossal meg a többiekkel való kapcsolatáról, akik látták az Urat, és hogyan mesélte el szavaikat, és azokat a dolgokat, amiket az Úrról, csodáiról és tanításáról tőlük hallott; Polükarposz mindezt az Ige életének szemtanútól kapta, és az Írásokkal megegyezően mondta el. 7. Ezeket akkor is gondosan hallgattam, mert Isten irgalma megnyilvánult rajtam, és nem papírra, hanem szívembe jegyeztem fel; Isten kegyelméből mindig szívesen kérődzöm rajtuk, és tanúskodhatok Isten színe előtt, hogy ha valami ilyet hallott volna az a boldog és apostoli presbiter, felkiáltott volna, bedugta volna a fülét, és szokása szerint ezt mondta volna: "Ó, jóságos Isten, milyen időkre őriztél meg engem, hogy ezeket viseljem el?", azután még arról a helyről is elmenekült volna, ahol ülve, vagy állva ilyen szavakat hallott. 8. Leveleiből is kitűnhet ez, amelyeket akár a szomszédos egyházakhoz írt, hogy megerősítse őket, akár egyes testvérekhez, hogy figyelmeztesse és buzdítsa őket.

Euszebiosz, *Egyháztörténet*, V. 20, ford. Baán István, in *Euszebiosz Egyháztörténete*, szerk. Vanyó László, Bp., SZIT, 1983, 228 (Ókeresztény Írók, 4).